

תולדות השראת שכינה (א) / בריאת העולם והמקדש

1. "שממנה הושתת העולם"

אבן היתה שם מימות נביאים הראשנים ושתייה נקריית גבוהה מן הארץ שלש אצבעות שמתחלה היה עליה ארון נתון. משניטל הארון עליה היו מקטירין קטרת שלפני לפנים. ר' יוסה אומר: ממנה נשתת העולם שנאמר 'מציון מכלל יופי... הופיע' (תהילים נ, ב) (תוספתא יומא פ"ב ה"ד).

ושתייה היתה נקראת. תנא: שממנה הושתת העולם. תנן כמאן דאמר: מציון נברא העולם [רש"י: ציון נבראת תחילה וסביביה נדבקו רגבים עד סוף העולם מכל צד]. דתניא... וחכמים אומרים: מציון נברא, שנאמר 'מזמור לאסף א-ל א-להים ה' (תהילים נ, א) ואומר 'מציון מכלל יפי' (שם, ב) – ממנו מוכלל יפיו של עולם (יומא נד ע"ב).²

זה שאמר הכתוב 'שלח עזרך מקדש ומציון יסעך' (תהילים כ, ג). בשעה שיבוא הקב"ה לגאול את ישראל אינו גואלן אלא מציון, למה שמתחילה משם נשתלל העולם, שנאמר 'מציון מכלל יופי א-להים הופיע' (שם נ, ב) (אגדת בראשית מהד' בובר נד א).

המדרשים השונים מתארים את אבן השתייה כגרעין הבריאה כולה: נקודה ארכימדית שממנה נברא כל העולם. וכך כתב הרמב"ן (בפירושו על בראשית א, א) כי הקב"ה ברא את העולם יש מאין מאיזו נקודה התחלתית, שממנה נוצר אחר כך כל העולם, "ויראה לי שהנקודה הזאת... היא שהחכמים קורין אותה אבן שתייה שממנה נשתת העולם".

זוהי, אם כן, נקודת הראשית של העולם כולו: נקודה המחברת אינסוף לסוף, רוחני לגשמי, ומקפלת בתוכה את כל תכניתה של הבריאה. ברור אפוא לחלוטין מדוע בנקודה זו נבנה המקדש, שכל מהותו חיבור המציאות כולה ועילויה אל מקורה, אל הקב"ה, וחיבור המציאות הא-לוהית האינסופית למציאות האנושית הסופית.

לאור זאת גם תובן היטב הקדושה המיוחדת של המקום, העומדת, במובן מסוים, מעל לזמן ולמקום:³ קדושה נצחית הניצבת במקום היווצרות המרחב – במקום החיבור בין אין

מכאן ואילך יעסקו השיעורים בתולדות השראת השכינה מבריאת העולם ועד מעמד הר סיני. השיעור הראשון יעסוק בראשיתה של השראת שכינה – בריאת העולם.

א. בית המקדש קדם לבריאת העולם

במספר מקומות קובעים חז"ל, בניסוחים שונים, כי בית המקדש קדם לבריאת העולם:

תניא: שבעה דברים נבראו קודם שנברא העולם, ואלו הן: תורה ותשובה וגן עדן וגיהנם וכסא הכבוד ובית המקדש ושמו של משיח... ובית המקדש דכתיב 'כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו' (ירמיהו י"ז, ב) (פסחים נד ע"א).

ששה דברים קדמו לבריאת העולם. יש מהן שנבראו, ויש מהן שעלו במחשבה להבראות. התורה וכסא הכבוד נבראו... האבות וישראל ובית המקדש ושמו של משיח עלו במחשבה להבראות... בית המקדש מניין? שנאמר 'כסא כבוד מרום מראשון' וגו' (בראשית רבה א ד).

ר' חזקיה הוה יתיב קמיה [=היה יושב לפני] דר' אלעזר. אמר ליה: כמה נהורין אתבריא עד לא אתברי עלמא [=כמה אורות נבראו עד שלא נברא העולם]? אמר ליה: ז', ואילון אינון [=ואלו הן]: אור תורה, אור גיהנם, אור גן עדן, אור כסא הכבוד, אור בית המקדש, אור תשובה, אורו של משיח (זוהר צו לד ע"ב).

משמעות הקדימה של דבר מה לבריאת העולם היא שדבר זה עומד ביסוד העולם בתשתיתו, ומכאן – שהוא קשור לתכלית העולם ולייעודו. דומה הדבר למחשבה הקודמת למעשה, המציגה בעצם את האידיאה של העולם. אכן, גם יתר הדברים הנזכרים בגמרא בפסחים – תורה, תשובה, גן עדן, גיהנום, כסא הכבוד ובית המקדש – בכולם הנוכחות הא-לוהית ברורה ומורגשת; וודאי שכן הוא בבית המקדש, המייצג את נוכחות הקב"ה בעולם הגשמי.¹

ב. בית המקדש ובריאת העולם

במקומות שונים מתארים חז"ל קשר פיזי בין בריאת העולם ובין מקום המקדש – הר המוריה – ובפרט אבן השתייה שבמרכזו. להלן נסקור כמה מהם ואת משמעותם.

2 בתוספתא ניתן להבין שיש מחלוקת בין דעת רבי יוסי ש"ממנה נשתת העולם" ובין דעת תנא קמא, שהאבן הייתה שם רק מימות הנביאים הראשונים. ואולם, מן הגמרא עולה שאין רואה סתירה בין הדברים (שהרי דבריה מוסבים על דברי המשנה פ"ה מ"ב "אבן היתה שם מימות נביאים הראשונים ושתייה היתה נקראת"); ויש לעיין מה משמעות הכפילות הזאת בעניינה של אבן השתייה.

3 כיצד יכולה קדושת המקום לעמוד מעל למגבלות המקום? בע"ה נשתדל לעמוד על כך באחד השיעורים הבאים.

1 אפשר שזהו גם הרעיון המתבטא בדברי חז"ל בכמה מקומות כי מקדש של מטה מכיון כנגד מקדש של מעלה, למשל: "המוריה" (בראשית כ"ב, ב)... רבי שמעון בן יוחאי אומר: למקום שהוא ראוי כנגד בית המקדש למעלה" (בראשית רבה נה ז; וראה גם שם ס טז).

ויש – ומחברת ראשית ואחרית, בריאה עם גאולה עתידית (כדברי אגדת בראשית). הקדושה היא קדושת המקום – לא קדושת המבנה – מפני שהיא תלויה בבחירה א-לוהית, והבחירה הא-לוהית היא במהותה נצחית, ואינה תלויה בזמן ובמקום. גילוייה של קדושה סגולית זו משתנים עם הזמן, ואף קודם ימי דוד ושלמה נתגלתה בתחנות שונות – אצל אדם הראשון, בגן העדן, ואצל קין והבל, נח ואברהם – אף שטרם קיבלה תוקף הלכתי.

3. "בית המקדש באמצע היישוב"

במקורות דלעיל עולה דבר נוסף: היות המקדש באמצע העולם. המהר"ל מדגיש נקודה זו בכמה מקומות ועומד על מספר משמעויות שלה:

...ולכן הובחר המזבח והמקדש לעבוד שם שהוא מקום באמצע היישוב אינו נוטה אל הקצוות והקצוות אינם טובים... כי החטא הוא בעבור שהוא נוטה אל אחד הקצוות ואחר שהאדם נברא מן המצווע נקל הוא לשוב אל האמצע, למקום שנברא והוסר ממנו החטא שהיא הנטיה אל אחד מן הקצוות (גור אריה על בראשית ב', ז ד"ה שתהא לו כפרה).

ובפרשנותו למחלוקת קין והבל:

אמנם מי שסובר שהיו חולקים על בית המקדש הוא שהפליג מאוד כי בית המקדש באמת הוא כלול משני כחות של הבל וקין, וראיה לזה כי הותר צמר ופשתן בבית המקדש, מפני זה היה כל אחד ואחד חפץ בבית המקדש, כלומר שהיו חולקים במקום שהוא משותף לשניהם ומפני שהיו מחולקים והיו משתתפים בזה היה נכנס המחלוקת ביניהם. כי בודאי ראוי היה להם המחלוקת בבית המקדש, לפי שהוא באמצע העולם כי האמצעי משותף לשני הקצוות שהם הפכים ולפיכך קין והבל שהם הקצוות כל אחד היה רוצה בבית המקדש המשותף לשני הקצוות, כלול מהכל (שם ד', ח ד"ה יש בזה מדרשי אגדה).

ובדבריו על סולם יעקב:

אמנם בית המקדש במה שהוא בית ועד השכינה ושם יבא האדם לעבוד את ה' יש בו שני הצדדים מתייחס לעליונים ותחתונים, והכל בו ולא יאמרו העליונים לנו הוא זה במה שרשות בני אדם בו ולא יאמרו בני אדם לנו הוא זה במה שהוא מקדש ה', ולכך ראוי שיהיה בית המקדש עומד תחת אמצע שיפוע הסולם, שהסולם הוא התחלפות בין עליונים לתחתונים הולך מצד אל צד ובית המקדש כלול משניהם תחת אמצע הסולם ולפיכך ראוי ונכון שיהיה בית המקדש תחת אמצע הסולם

(שם כ"ח, טז ד"ה אמר ר' אלעזר).

ובספר גבורות ה':

מכל מקום נתבאר לך כי על ידי בית המקדש הגיעו למעלה עליונה ובשביל כך היה בית המקדש תכלית המעלה שעל ידי בית המקדש יושלם הכלי, והיה עוד דומה בית המקדש אל הלב שהוא בכל בעלי חיים שעל ידו מקבלים כל האברים חיותן וכן בית

קדושה זו שונה במהותה מקדושות המקום האחרות – הן מקדושת הר סיני ותחנות המשכן, התלויות בהתגלות, הן מקדושת ארץ ישראל, התלויה בחזקה⁴ – שכן היא נובעת מהזיקה הא-לוהית הבראשיתית למקום, וכלשון הרמב"ם: "לפי שקדושת המקדש וירושלים מפני השכינה, ושכינה אינה בטלה" (הלכות בית הבחירה פ"ו הט"ז).

לפיכך יכולה התורה לצוות "לְשַׁכְּנוּ וּתְדַרְשׁוּ וּבְאֵת שְׁמָהּ" (דברים כ"ב, ה), שכן סגולת המקום קיימת כבר מבריאת העולם, ותפקיד עם ישראל לדרוש בשכנותו ולמצאו.

2. "טבור הארץ"

מדרשים אחרים מדמים את המקדש ואבן השתייה לטבור:

כשם שהטבור הזה נתון באמצע האיש כך ארץ ישראל נתונה באמצע העולם שנאמר "יושבי על טבור הארץ" (יחזקאל ל"ח, יב), וממנה משתיתו של עולם יוצא שנאמר 'מזמור לאסף א-ל-א-להים ה' דבר ויקרא ארץ ממזרח שמש ועד מבוא' (תהילים נ', א), מנין – 'מציון מכלל יופי א-להים הופיע' (שם, ב): ארץ ישראל יושבת באמצעיתו של עולם, וירושלים באמצעיתה של ארץ ישראל, ובית המקדש באמצע ירושלים, וההיכל באמצע בית המקדש, והארון באמצע ההיכל, ואבן שתיה לפני הארון שממנה נשתת העולם (תנחומא קדושים י').

לפיכך נקראת אבן השתייה, שמשם הוא טבור הארץ ולשם נמתח כל הארץ, ועליה היכל ה' עומד שנאמר 'האבן הזאת אשר שמתני מצבה יהיה בית א-להים' (בראשית כ"ח, כב)

(פרקי דרבי אליעזר פרק לה; מקבילה במדרש תהילים צא).

בדימוי לטבור הארץ יש ממד נוסף. בעזרת הטבור מקבל העובר את מזונו וחיותו, ובלעדיו אין לו חיים משל עצמו. ובנמשל: נקודת החיות של העולם כולו היא החיבור לריבונו של עולם, ודבר זה מתגלה במציאות הפיזית בזיקה למקום המקדש, המבטא את שייכות העולם אליו. המקדש אינו רק הנקודה ממנה נברא העולם; הוא גם מייצג את השייכות הפיזית שלו לקב"ה, ומשם משגיח הוא על העולם ומזין אותו. מן המקום הזה מתברך העולם כולו, כשם שדרך הטבור מקבל העובר את מזונו וחיותו.

בשיעורים קודמים כבר ראינו את הביטויים השונים לתפיסה זו של המקדש כמקור הברכה בעולם. עם ישראל

4 לעניין קדושת המקום יוקדש בע"ה שיעור.

היה העולם רותת, ומשהוקם נתבסס העולם, לכך נאמר 'ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן' (מדרש משלי פרשה ל אות ד).

'להקים את המשכן'... תמן תנינן (אבות פ"א מ"ב): על ג' דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים. ושלשתן זכרן משה בפסוק אחד: 'נחית בחסדך עם זו גאלת' (שמות ט"ו, יג) – זה החסד, 'נהלת בעזך' – זו תורה... 'אל נוח קדשך' – זו עבודת המשכן והמקדש... ניהלם בזכות התורה שקבלו עד הקמת המשכן. למה היה העולם דומה באותה שעה? לטרסקל על שתי רגלים, שאינו יכול לעמוד והוא רותת, כיון שעשו לו רגל שלישי נתבסס ועמד, כך כיון שנעשה המשכן... מיד נתבסס ועמד, שמתחלה לא היה לעולם אלא שתי רגלים, חסד ותורה, והיה רותת, נעשה לו רגל שלישי, זה משכן, מיד עמד

⁵ (במדבר רבה פרשה יב).

לפי המדרשים, המשכן והמקדש הם בעצם המשך הבריאה והשלמתה, ועד בניינם היה העולם חסר, ותכלית הבריאה לא מוצתה. ולא זו בלבד, אלא שעד בניין המקדש גם אין קיומו של העולם מוחלט ויציב, שהרי הוא עומד, בין היתר, על העבודה, שלבה במקדש.

ד. ההקבלות בין בריאת העולם ובין מלאכת המשכן

במקראות מתבטא הקשר הזה בכמה וכמה הקבלות סגנוניות בין מעשה המשכן ובין הבריאה:

- א. שניהם נקראו מלאכה (בראשית ב', ב-ג; שמות ל"א, ג, ה ועוד רבים).
- ב. השורש ע"ה חוזר פעמים רבות בשתי הפרשיות.
- ג. עשייה בחכמה, בתבונה ובדעת:

ה' בְּחִכְמָה יִסַּד אֶרֶץ פִּגְוֵן שָׁמַיִם בְּתַבּוּנָהּ, בְּדַעְתּוֹ תְּהוֹמֹת נִבְקְעוּ (משלי ג', יט-כ).

רָאָה קְרָאתִי בְשֵׁם בְּצִלְאֵל... וְאִמְלֵא אֹתוֹ רוּחַ אֱ-לֹהִים בְּחִכְמָהּ וּבְתַבּוּנָהּ וּבְדַעְתּוֹ וּבְכָל מְלָאכָה

(שמות ל"א, ב-ג).⁶

ד. ראייה בסיום המלאכה:

וַיֵּרָא אֱ-לֹהִים אֶת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה וְהִנֵּה טוֹב מְאֹד

(בראשית א', לא).

וַיֵּרָא מֹשֶׁה אֶת כָּל הַמְּלָאכָה וְהִנֵּה עָשָׂה אֹתָהּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה' בְּן עֲשׂוֹ

(שמות ל"ט, מג).

ה. סיום המלאכה:

וַיְכַלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל צְבָאָם. וַיְכַל אֱ-לֹהִים בְּיוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלָאכָתוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה

(בראשית ב', א-ב).

המקדש הוא נותן חיים לכל העולם, ולפיכך בית המקדש באמצע היישוב כמו שהלב הוא באמצע הגוף (גבורות ה' פרק עא).

וראה גם באר הגולה באר השישי (ד"ה אמר על מה שאז"ל ירושלים באמצע העולם). היוצא מכלל דבריו במקומות השונים, שיש חשיבות גדולה להיות ירושלים, המקדש והמזבח באמצע העולם: ההליכה אל האמצע היא התרחקות מן הקצוות – הקשורים בחטא – וכפרה עליו; באמצע כלול הכול, והוא מחבר עליונים ותחתונים; והמקדש דומה ללב, המצוי באמצע הגוף, ומעניק חיות לכל העולם כולו.

'עקרון האמצע' יכול להסביר רבות מן המצוות וההלכות הקשורות במקדש, ונראה כאן שלוש דוגמות בלבד:

א. מצוות העלייה לרגל, בה עולים הכול מכל קצווי תבל ומגיעים אל האמצע, אל הלב, אל המקדש.

ב. עשר הקדושות שמונה המשנה (כלים פ"א משניות ו-ט) בעולם מתארות אותו כבנוי מעשרה מעגלים, שהפנימי שבהם הוא קודש הקודשים – נקודת אמצע ארכימדית שממנה מקבל העולם כולו את קדושתו.

ג. הסנהדרין – בית הדין הגדול, שאליו מגיע אדם אם לא קיבל תשובה מערכאות נמוכות יותר (בתי הדין שבעירו, שבפתח הר הבית ושבפתח העזרה) – יושב בלשכת הגזית, סמוך למזבח (עיין סנהדרין פ"א מ"ב; תוספתא חגיגה פ"ב ה"ט, שקלים פ"ג הל"ז, סנהדרין פ"ז ה"א; בבלי סנהדרין פה ע"ב; ירושלמי מכות פ"ב ה"ו). בכך התקיים, ויתקיים לעתיד לבוא, דבר הנביאים 'כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וְדָבַר ה' מִירוּשָׁלַם' (ישעיהו ב', ג; מיכה ד', ב): ציון היא מקום אמצעי מרכזי, ממנו יוצא משפט לכל העולם.

כמובן, לעיקרון זה קשורה גם השפעת הברכה הגשמית מן המקדש על כל העולם, כפי שבואר בסעיף הקודם.

ג. בית המקדש כהשלמת הבריאה

היבט נוסף של הקשר בין בריאת העולם והמקדש הוא התפיסה כי המשכן והמקדש הם תכלית הבריאה, ורק בבניינם נשלמה. למשל:

דבר אחר: 'ותשלם כל המלאכה' (מ"א ז', נא; דה"ב ה', א) – 'המלאכה' אין כתיב כאן אלא 'כל המלאכה':

מלאכת ששת ימי בראשית. 'מכל מלאכתו אשר ברא א-להים לעשות' (בראשית ב', ג) – 'עשה' אין כתיב כאן אלא 'לעשות': עדיין יש מלאכה אחרת. כיון שבא שלמה ובנה בית המקדש אמר הקדוש ברוך הוא: עכשיו שלמה מלאכת השמים וארץ – 'ותשלם כל המלאכה'. לכך נקרא שלמה, שהשלים הקדוש ברוך הוא מלאכת ששת ימי בראשית לתוך מעשי ידיו

(פסיקתא רבתי פרשה ו).

דבר אחר: 'מי הקים כל אפסי ארץ' (משלי ל', ד) – זה משה, שהקים אהל מועד, שהעולם הוקם עמו. 'להקים המשכן' לא נאמר אלא 'להקים את המשכן' (במדבר ז', א) – העולם הוקם עמו. **שעד הוקם המשכן**

⁵ וראה גם פסיקתא רבתי ה; מדרש הגדול שמות מ', יח; תנחומא נשא יט.

⁶ עמד על הקבלה זו המדרש, שמות רבה מח ד.

מדרש הגדול בסוף פרשת פקודי מסביר כיצד מהווה המשכן השלמה לבריאה:

ויכס הענן את אהל מועד' (שמות מ', לד) – זה שאמר הכתוב 'צדיקים ירשו ארץ וישכנו לעד עליה' (תהילים ל"ז, כט). ר' יצחק אמר: 'צדיקים ירשו ארץ' – ורשעים היכן הם? פורחים באויר?! אלא מה הוא 'וישכנו לעד עליה' – ישכנו שכינה עליה.

את מוצאת עיקר השכינה בתחתונים היתה. כיון שחטא אדם הראשון נסתלקה לרקיע הראשון. עמד דור אנוש וחטא נסתלקה מן הראשון לשני. עמד דור מבול וחטא נסתלקה מן השני לשלישי. עמד דור הפלגה וחטא נסתלקה מן השלישי לרביעי. מצרים בימי אברהם וחטאו נסתלקה מן הרביעי לחמישי.

הסדומין וחטאו נסתלקה מן החמישי לשישי. מצרים בימי משה וחטאו נסתלקה מן השישי לשביעי.

וכנגדן עמדו שבעה צדיקים והורידוהו לארץ. עמד אברהם וזכה והורידו מן השביעי לשישי. עמד יצחק וזכה והורידו מן החמישי לרביעי. עמד לוי וזכה והורידו מן הרביעי לשלישי. עמד קהת וזכה והורידו מן השלישי לשני. עמד עמרם וזכה והורידו מן השני לראשון. עמד משה וזכה והורידו לארץ, שנאמר 'וכבוד ה' מלא את המשכן'.

המדרש בשמות רבה (לה א) אומר כי ישנם דברים בעולם שלא נבראו אלא לצורך המשכן:

אמר רבי שמעון בן לקיש: לא היה העולם ראוי להשתמש בזהב, ולמה נברא? בשביל המשכן ובשביל בית המקדש, שנאמר 'וזהב הארץ היא טוב' (בראשית ב', יב), כמה דאת אמר 'ההר הטוב הזה והלבנון' (דברים ג', כה)... א"ר חנינא: לא היה העולם ראוי להשתמש בארזים, אלא לא נבראו אלא בשביל המשכן ובשביל בית המקדש, שנאמר 'שבועו עצי ה' ארזי הלבנון אשר נטע' (תהילים ק"ד, טז), ואין לבנון אלא בית המקדש שנאמר 'ההר הטוב הזה והלבנון'.

רמז יפה בעניין מביא המהר"ל בגור אריה על פירוש רש"י על קרבן נתנאל בן צוער. כך אומרת שם התורה:

ביום השני הקריב נתנאל בן צוער נשיא וְשֹׁשֶׁבֶר. הקריב את קרבנו קצרת קָסָף אחת שלשים ומאה משקלה מזרק אֶחָד כֶּסֶף שְׁבַעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם מְלֵאִים סֵלֶת בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן לְמִנְחָה. כֹּף אֶחָד עֶשְׂרֵה זָהָב מְלֵאָה קִטְרֶת. פֶּר אֶחָד בֶּן בָּקָר אֵיל אֶחָד כֶּבֶשׂ אֶחָד בֶּן שְׁנָתוֹ לְעֵלָה. שְׁעִיר עִזִּים אֶחָד לְחֻטָּאת. וּלְזָבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עֲתוּדִים חֲמִשָּׁה כֶּבֶשִׂים בְּנֵי שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קֶרְבֵּן נִתְנָאֵל בֶּן צוּעֵר (במדבר ז', יח-כג).

וְתִכַּל כָּל עֲבֹדַת מִשְׁכַּן אֹהֶל מוֹעֵד וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה בְּעֵשׂוֹ... וַיְכַל מֹשֶׁה אֶת הַמְּלָאכָה (שמות ל"ט, לב; מ', לג).

ו. ברכה בסיום המלאכה:

וַיְבָרֶךְ אֱ-לֹהִים אֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדְּשׁ אֹתוֹ כִּי בּו שֶׁבֶת מִכָּל מְלָאכְתּוֹ אֲשֶׁר בְּרָא אֱ-לֹהִים לַעֲשׂוֹת (בראשית ב', ג).

וַיֵּרָא מֹשֶׁה אֶת כָּל הַמְּלָאכָה וַהֲנִה עָשׂוֹ אֶתְהָ פְאֲשֶׁר צִוָּה ה' בְּעֵשׂוֹ (שמות ל"ט, מג).

ז. חתימה בקדושת השבת (בראשית ב', א-ג; שמות ל"א, יב-יז).

חז"ל עמדו על הקבלות אלו בכמה מקומות. התנחומא מקביל בין סדר הבריאה וסדר בניין המשכן:

אמר ר' יעקב בר' אסי: למה הוא אומר 'ה' אהבתי מעון ביתך ומקום משכן כבודך' (תהילים ל"ו, ח)? בשביל ששקול כנגד בריאת עולם. כיצד?

בראשון כתיב 'בראשית ברא א-להים את השמים ואת הארץ, וכתוב 'נוטה שמים כיריעה' (תהילים ק"ד, ב), ובמשכן מה כתיב – 'ועשית יריעות עזים' (שמות ל"ו, ז).

בשני 'הי רקיע' ואומר בהן הבדלה שנאמר 'ויהי מבדיל בין מים למים', ובמשכן כתיב 'והבדילה הפרוכת לכם' (שם, לג).

בשלישי כתיב מים שנאמר 'יקוו המים' ובמשכן כתיב 'ועשית כיוור נחשת וכנו נחשת וגו' ונתת שמה מים' (שם, ל', יח).

ברביעי ברא מאורות דכתיב 'הי מאורות ברקיע השמים' ובמשכן כתיב 'ועשית מנורת זהב' (שם, ל"ה, לא).

בחמישי ברא עופות שנה' 'שרצו המים שרץ נפש חיה ועוף יעופף' ובמשכן כנגדן לעשות קרבנות כבשים ועופות.

בששי נברא אדם שנאמר 'ויברא א-להים את האדם בצלמו' – בכבוד יוצרו, ובמשכן כתיב אדם שהוא כהן גדול שנמשח לעבוד ולשמש לפני ה'.

בשביעי 'ויכולו השמים והארץ' ובמשכן כתיב 'ותכל כל עבודת'.

בבריאת העולם כתיב 'ויברך א-להים', ובמשכן כתיב 'ויברך אותם משה'; בבריאת העולם כתיב 'ויכל א-להים' ובמשכן כתיב 'ויהי ביום כלות'; בבריאת העולם כתיב 'ויקדש אותו' ובמשכן כתיב 'וימשח אותו ויקדש אותו'.

ולמה המשכן שקול כנגד שמים וארץ? אלא מה שמים וארץ הם עדים על ישראל דכתיב 'העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ' (דברים ל', יט), אף משכן עדות לישראל שנאמר 'אלה פקודי המשכן משכן העדות'.

לכך נאמר 'ה' אהבתי מעון ביתך ומקום משכן כבודך וגו' (תנחומא פקודי ב).

וביאר רש"י על אתר:

ה. ביטויים לבריאת העולם בחיי המקדש

יש בהלכה שתי דוגמות יומיומיות לאזכור בריאת העולם במקדש. האחת – במשך שבוע המעמד היו אנשי המעמד קוראים את פרשת הבריאה, לפי ימות השבוע:

ביום הראשון: בראשית ויהי רקיע. בשני: יהי רקיע ויקוו המים. בשלישי: יקוו המים ויהי מאורות. ברביעי: יהי מאורות וישרצו המים. בחמישי: ישרצו המים ותוצא הארץ. בששי: תוצא הארץ ויכלו השמים.

הדוגמה השנייה היא השיר שהיו הלוויים אומרים בבית המקדש מדי יום, המזכיר בתוכנו את בריאת העולם:

תניא, רבי יהודה אומר משום רבי עקיבא: בראשון מה היו אומרים? 'לה' הארץ ומלואה' (תהילים כ"ד, א), על שם שקנה והקנה ושלט בעולמו. בשני מה היו אומרים? 'גדול ה' ומהולל מאד' (שם מ"ח, ב), על שם שחילק מעשיו ומלך עליהן. בשלישי היו אומרים 'א-להים ניצב בעדת א-ל' (שם פ"ב, א), על שם שגילה ארץ בחכמתו והכין תבל לעדתו. ברביעי היו אומרים 'א-ל נקמות ה' (שם צ"ד, א), על שם שברא חמה ולבנה ועתיד ליפרע מעובדיהן. בחמישי היו אומרים 'הרנינו לא-להים עוזנו' (שם פ"א, א), על שם שברא עופות ודגים לשבח לשמו. בששי היו אומרים 'ה' מלך גאות לבש' (שם צ"ג, א), על שם שגמר מלאכתו ומלך עליהן. בשביעי היו אומרים 'מזמור שיר ליום השבת' (שם צ"ב, א), ליום שכולו שבת (ראש השנה לא ע"א).

* * *

ראינו בשיעור זה היבטים שונים של הקשר בין בריאת העולם והמקדש: קדימת המקדש לבריאת העולם; התחלת הבריאה בהר המוריה, ממקום קודש הקודשים; תפיסת הקמת המשכן כהשלמת העולם, העמדתו והקמתו; ההקבלות הרבות בין הבריאה ומעשה המשכן; והביטויים המעשיים של זיקה זו בחיי המקדש היומיומיים.

בשיעור הבא נבחן בע"ה את בריאת האדם ממקום המזבח בהר המוריה ואת משמעותה.

קצת כסף – מנין אותיותיו בגימטריה תתק"ל כנגד שנותיו של אדם הראשון.

שלשים ומאה משקלה – על שם שכשהעמיד תולדות לקיום העולם בן מאה ושלשים שנה היה, שנאמר 'ויחי אדם שלשים ומאת שנה ויולד בדמותו' וגו' (בראשית ה', ג).

מזרק אחד כסף – בגימטריה תק"כ, על שם נח שהעמיד תולדות בן ת"ק שנה, ועל שם עשרים שנה שנגזרה גזירת המבול קודם תולדותיו, כמו שפירשתי אצל 'והיו ימיו מאה ועשרים שנה' (שם ו', ג)...

שבעים שקל – כנגד שבעים אומות שיצאו מבניו.

כף אחת – כנגד התורה שנתנה מידו של הקב"ה.

עשרה זהב – כנגד עשרת הדברות.

מלאה קטרת – גימטריה של קטרת תרי"ג מצות, ובלבד שתחליף קו"ף בדל"ת על ידי א"ת ב"ש ג"ר ד"ק.

פר אחד – כנגד אברהם, שנאמר בו 'ויקח בן בקר' (שם י"ח, ז).

איל אחד – כנגד יצחק 'ויקח את האיל' וגו' (שם כ"ב, א).

כבש אחד – כנגד יעקב 'והכשבים הפריד יעקב' (שם ל', מ).

שעיר עזים – לכפר על מכירת יוסף, שנאמר בו 'וישחטו שעיר עזים' (שם ל"ז, לא).

ולזבח השלמים בקר שנים – כנגד משה ואהרן, שנתנו שלום בין ישראל לאביהם שבשמים.

אילם עתידים כבשים – שלשה מינים כנגד כהנים ולוים וישראלים, וכנגד תורה נביאים וכתובים. שלש חמשות כנגד חמשה חומשין, וחמשת הדברות הכתובין על לוח אחד, וחמשה הכתובין על השני. עד כאן מיסודו של ר' משה הדרשן.

והאיר על כך המהר"ל בגור אריה על אתר:

מנין אותיותיו כו': פירש זה כאן כי אמר [רש"י כאן. י"ל] שנתנאל בן צוער השיאן עצה זו, ואם לא היה באלו דברים ענין גדול וחכמה בהן – מאי עצה הוי בקרבנות אלו, כל אדם יכול להשיא עצה, לכך פירש רש"י שיש בכל אחד רמז גדול, כמו שמפרש. ואם תאמר, מה ענין זה לכאן לשנות אדם הראשון ונח? ויש לומר כי מלאכת המשכן שקול כמו בריאת העולם, וכל דבר שהיה בבריאת העולם היה במלאכת המשכן. היו במשכן יריעות כמו בכלל העולם 'הנוטה שמים כיריעה' (תהילים ק"ד, ב) וכמו שהוכבים נראים כך הקרסים נראים במשכן, כמו שדרשו חז"ל במדרש רבות, ולפיכך כל יסודי עולם, שהם אדם, נח, שבעים אומות והתורה ועשרת הדברות שכל העולם עומד עליהן, נרמזו במשכן לדמות משכן אל כל העולם.

* כל הזכויות שמורות לישיבת הר עציון ולרב יצחק לוי, תשס"ז *
* עורך: בעז קלוש *

* בית המדרש הווירטואלי שלידי ישיבת הר עציון *
* האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm> *
* האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org> *
* *
* משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5 *
* דואר: office@etzion.org.il *
